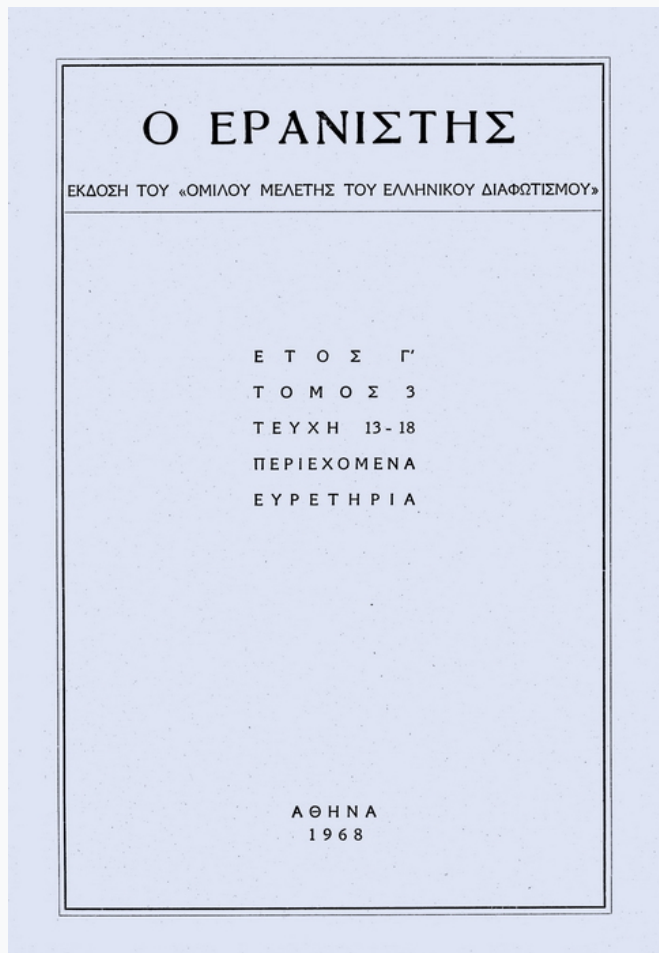

The Gleaner

Vol 3 (1965)

Ο Ιωάννης Καποδίστριας τέκτων κανονικός

Παν. Γ. Κρητικός

doi: [10.12681/er.9462](https://doi.org/10.12681/er.9462)

Copyright © 2016, Παν. Γ. Κρητικός

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

To cite this article:

Κρητικός Π. Γ. (2016). Ο Ιωάννης Καποδίστριας τέκτων κανονικός. *The Gleaner*, 3, 125–144.
<https://doi.org/10.12681/er.9462>

Ο ΙΩΑΝΝΗΣ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΣ ΤΕΚΤΩΝ ΚΑΝΟΝΙΚΟΣ

Εἰς προηγουμένην μας μελέτην περὶ Φιλικῆς Ἑταιρείας καὶ τεκτονισμοῦ ἔγραφομεν ὅτι, καίτοι ἡ τεκτονικὴ παράδοσις, μεταβιβαζομένη προφορικῶς καὶ διὰ τῆς παλαιότερας καὶ νεωτέρας τεκτονικῆς βιβλιογραφίας, μᾶς φέρει τοὺς ἰδρυτὰς τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας, καὶ τὰ πλεῖστα τῶν μελῶν τῆς Ἀρχῆς καὶ τῶν Ἀποστόλων τῆς ὡς τέκτονας, τὴν δὲ ὅλην ὀργάνωσίν τῆς, στηριζομένην ἐπὶ τεκτονικῶν βάσεων, δὲν κατέστη δυνατὴ μέχρι σήμερον, παρὰ τὰς ὑπαρχούσας σαφεῖς ἐνδείξεις, ἡ ὑπὸ τῆς συγχρόνου ἱστορικῆς ἐπιστήμης ἀπαιτούμενη τεκμηρίωσις διὰ πολλοὺς ἐξ αὐτῶν. Αὐτὸ τοῦτο συμβαίνει καὶ μὲ πολλοὺς ἐκ τῶν δρασάντων ἱεραρχῶν, ὄπλαρχηγῶν, πλοιάρχων, χορηγῶν, ἀγωνιστῶν καὶ ἄλλων, δι' οὓς διατηρεῖται ὡσαύτως ἀντίστοιχος τεκτονικὴ παράδοσις.

Πολλοὶ σύγχρονοι, τέκτονες καὶ μὴ, ἱστορικοὶ πιστεύουν ὅτι στενὴ ὑφίσταται σχέσις μεταξὺ τῆς Φ.Ε. καὶ τοῦ τεκτονισμοῦ, ἀλλ' αἱ περὶ αὐτῆς γνώσεις μας δὲν εἶναι πλήρεις διότι δὲν ἠρευνήθη ὡς ἔδει, ἀπὸ πλευρᾶς τεκτονικῆς, τὸ ὅλον θέμα. Ὁ τεκτονισμὸς εἶχεν ἤδη ἐπεκταθῆ εἰς τὸν Ἑλληνικὸν καὶ γενικῶς τὸν Βαλκανικὸν χῶρον καὶ εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Ἀνατολικῆς Μεσογείου μέχρι τῆς Συρίας, τῆς Κύπρου καὶ τῆς Αἰγύπτου².

Ἡ ἔρευνα τῆς σχέσεως τοῦ τεκτονισμοῦ μετὰ τῆς Φ.Ε. θὰ συνετέλει εἰς τὴν ἐκκαθάρισιν τῆς ἱστορίας τῆς Ἑταιρείας ταύτης καὶ τοῦ Ἀγῶνος

1. Παν. Γ. Κρητικοῦ, *Φιλικὴ Ἑταιρεία καὶ Τεκτονισμὸς, Συμβολήτων εἰς τὸν Ἀπελευθερωτικὸν Ἀγῶνα τοῦ Ἑθνους*, «Παρνασσός», 7 (1965), σ. 101 κ.έ. καὶ «Τεκτ. Δελτίον», 6, σ. 36-58 καὶ 127 κ.έ. (Ἀθήναι, 1965). Εἰς τὸ τελευταῖον προσετέθησαν σημαντικὰ συμπληρωματικὰ στοιχεῖα.

2. Dudley Wright, «Ὁ Τεκτονισμὸς ἐν Τουρκίᾳ, «Πυθαγόρας», 9 (1931), σ. 43-48. Διονυσίου Καλογεροπούλου, *Συμβολὴ εἰς τὴν Ἱστορίαν τῆς ἀνατὰς Ἑλληνικᾶς χώρας ἐλευθέρας Τεκτονικῆς*, «Πυθαγόρας - Γνώμων», (1932), σ. 110 καὶ 184. Μ. Πολλάτου, *Διακόσια χρόνια ἑλληνικοῦ Τεκτονισμοῦ [1740-1940]* Ἀ-

θήναι 1952. Στεφάνου Μακρυμιχάλου, *Ψήγματα ἀπὸ τὴν δρασιν τοῦ Ἑλλ. Ἐλευθεροτεκτονισμοῦ ἐν Τουρκίᾳ κατὰ τὸν 19ον αἰῶνα*, «Τεκτ. Δελτίον», 1 (1954), σ. 556-557 καὶ 594 κ.έ. Τοῦ ἰδίου, *Ὁ πρῶτος Ἑλλήν ἀπολογητὴς τοῦ Ἐλευθεροτεκτονισμοῦ: Ὁ πρωτοπαπᾶς Ζακύνθου Ἀντώνιος Κατήφορος*, «Τεκτ. Δελτίον», 2 (1955), σ. 49-53. Στ. Σκοπετέα, *Μουρατόροι καὶ Κοιῶται*, «Τεκτ. Δελτίον», 1 (1954), σ. 559 κ.έ. Ν. Ε. Μηλιώρη, *Στοιχεῖα ἀπὸ τὴν ἱστορίαν τοῦ Τεκτονισμοῦ εἰς Σμύρνην*, «Τεκτ. Δελτίον», 1 (1953), σ. 472-473 καὶ σ. 486-493. Κ. Θ. Δημαρᾶ, *Φροντίσματα. Πρῶτο μέρος. Ἀπὸ τὴν Ἀναγέννηση*

του 1821, θὰ ἐξετιμᾶτο δὲ ἐπακριβῶς ἐν προκειμένῳ καὶ ἡ τεκτονικὴ εἰσφορά. Ἡ ἔρευνα αὕτη θὰ ἦτο εὐχερῆς ἐὰν ὑφίσταντο τὰ ἀρχεῖα τῶν ἐλληνικῶν τοῦλάχιστον τεκτονικῶν στοῶν, ὅτε θὰ ἦτο δυνατὴ, τόσον ἀπὸ τῆς πλευρᾶς τῆς τεκτονικῆς ιδιότητος τῶν φιλικῶν καὶ τῶν ἀγωνιστῶν, ὅσον καὶ ἀπὸ τῆς καθαυτὸ ὁμαδικῆς ἐν προκειμένῳ δράσεως τῶν στοῶν τούτων. Δυστυχῶς, ἀφ' ἐνός αἱ συνεχῶς πλήττουσαι τὴν περιοχὴν μας πολεμικαὶ ἐπιχειρήσεις, ἔκτοτε καὶ μέχρι σήμερον, προκαλέσασαι τὴν καταστροφὴν τῶν τεκτονικῶν ἀρχείων καὶ ἀφ' ἑτέρου τὸ ἀπόρρητον τούτων, ὅπερ δὲν ἐπέτρεψεν ἴσως εἰς παλαιότερους ἐρευνητὰς τὴν πρὸς τὴν ἀνωτέρω κατεύθυνσιν διερεύνησίν των, συνετέλεσαν ὥστε τὸ ἔργον τῆς ἀμέσου ἐκ τῶν ἀρχείων τῶν στοῶν μελέτης τοῦ θέματος, ἐν τῷ συνόλῳ του, νὰ καθίσταται δυσχερέστερον.

Ἀκτῖνες φωτὸς διαχέονται ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν ἐκ τινῶν στοιχείων προερχομένων ἐκ τῶν παλαιότερων τεκτονικῶν στοῶν, τοῦ « Φ ο ἱ ν ι κ ο ς » τῆς Κερκύρας¹ καὶ τοῦ « Ἀ σ τ ἔ ρ ο ς τῆς Ἀ ν α τ ο λ ῆ ς » τῆς Ζακύνθου², ὡς καὶ ἐκ μεμονωμένων τεκτονικῶν διπλωμάτων ἢ στοιχείων, προερχομένων ἐξ ἐπισήμων ἢ ιδιωτικῶν ἀρχείων³.

Ἦδη ἤρχισαμεν ἐρευνῶντες καὶ πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τῶν Μεγάλων Ἀνατολῶν ἢ Στοῶν, εἰς ἃς ὑπήγοντο αἱ κατὰ τὴν περίοδον τοῦ Ἀγῶνος ἐλληνικαὶ τεκτονικαὶ στοαί, σημαντικαὶ δὲ ἐλπίδες ἤρξαντο προκύπτουσαι ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ἀνεύρεσιν πολυτίμων στοιχείων, περὶ τὸ ὑπὸ ἔρευναν

σιὸν Διαφωτισμό, Ἀθήνα 1962, σ. 42. Ἄλκη Ἀγγέλου, *Οἱ ἀπαρχῆς τοῦ Ἐλευθέρου Τεκτονισμοῦ σὶ τὸ Νεοελληνισμό*, «Μικρασιατικὰ Χρονικά», 9 (1961), σ. 321. Παν. Γ. Κρητικοῦ, *Περὶ τὴν Ἰδρυσιν τῆς Ἑλλ. Μσγ. Ἀν.*, «Τεκτ. Δελτίον», 4 (1963), σ. 20-26. Τοῦ ἰδίου, *Ἑλληνικαὶ Τεκτονικαὶ Στοαὶ πρὸ καὶ κατὰ τὴν Ἑλληνικὴν Ἐπανάστασιν*, «Τεκτ. Δελτίον», 4 (1963), σ. 58-68 καὶ 113-125 καὶ 5 (1964), σ. 154-176 καὶ 227-254. Λουκίας Δρούλια, *Σπυριδῶν Βλατιῆς (1782-1857)*, «Ὁ Ἑρανιστής», 2/11 (1964), σ. 214-221.

1. Παν. Γ. Κρητικοῦ, *Ἑλληνικαὶ Τεκτονικαὶ Στοαὶ πρὸ καὶ κατὰ τὴν Ἑλληνικὴν Ἐπανάστασιν τοῦ 1821*, «Τεκτ. Δελτίον», 5 (1964), σ. 227-254.

2. Παν. Γ. Κρητικοῦ, *Ἑλληνικαὶ Τε-*

κτονικαὶ Στοαὶ πρὸ καὶ κατὰ τὴν Ἑλληνικὴν Ἐπανάστασιν τοῦ 1821, «Τεκτ. Δελτίον», 5 (1964), σ. 154-176.

3. Παν. Γ. Κρητικοῦ, *Ἑλληνικαὶ Τεκτονικαὶ Στοαὶ κατὰ τὴν Ἑλληνικὴν Ἐπανάστασιν*, «Τεκτ. Δελτίον», 4 (1963), σ. 58-68 καὶ 113-125. Jean Nicolopoulos, *Quelques renseignements sur l'activité maçonnique des frères Ypsilanti*, «Ὁ Ἑρανιστής», 2/8 (1964), σ. 33-39 καὶ ἑλληνιστί, Ἰ. Νικολοπούλου, *Οἱ ἀδελφοὶ Ἀλέξανδρος καὶ Νικόλαος Ὑψηλάντης καὶ ὁ Τεκτονισμὸς* «Τεκτ. Δελτίον», 5 (1964), σ. 35-41. Βασ. Παναγιωτοπούλου, *Οἱ Τέκτονες καὶ ἡ Φιλικὴ Ἐταιρεία. Ἐμμ. Σάνθος καὶ Παν. Καραγιάννης*, «Ὁ Ἑρανιστής», 2/9-10 (1964), σ. 139-157 καὶ ἀνατύπωσις «Τεκτ. Δελτίον», 5 (1964), σ. 101-120.

θέμα. Αἱ δημοσιεύσεις ἄλλωστε τῶν Ρωσικῶν, Ρουμανικῶν, Αὐστριακῶν (παλαιότερον) καὶ Γερμανικῶν ἀρχείων καὶ καταλόγων μελῶν τῶν διαφόρων τεκτονικῶν στοῶν, καταλλήλως πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἀξιοποιούμεναι, πολὺτιμα θὰ ἠδύναντο νὰ μᾶς παράσχουν στοιχεῖα πρὸς τοῦτο.

Μεταξὺ τῶν δρασάντων κατὰ τὴν περίοδον ταύτην προσώπων, ὃν ἡ τεκτονικὴ ἰδιότης ἠμφισβητεῖτο μέχρι σήμερον εἶναι καὶ ὁ Κόμης Ἰωάννης Καποδίστριας.

Ἄς μᾶς ἐπιτραπῆ νὰ προβῶμεν εἰς ἀδρᾶν βιογραφικὴν τούτου σκιαγράφῃσιν, διότι τινὰ ἐκ τῶν ἀφορώντων εἰς τὴν δρᾶσιν του θέλουσιν ἀπασχολήσῃ ἡμᾶς, ἐρευνώμενα ἀπὸ πλευρᾶς τεκτονικῆς.

Ὁ Δρ Κόμης Ἰωάννης Καποδίστριας, ὁ μετέπειτα Κυβερνήτης τῆς Ἑλλάδος, υἱὸς τοῦ Ἀντωνίου - Μαρία Καποδιστρίου καὶ τῆς Ἀδελφίνας Χριστοδοπούλου Γονέμη, ἐγεννήθη εἰς Κέρκυραν τὴν 30ὴν Ἰανουαρίου 1776. Μαθητεύσας ἀρχικῶς ἐν Κερκύρᾳ, εἰς ἡλικίαν 17 ἐτῶν ἀνεχώρησε διὰ Πάδοβον καὶ Βενετίαν, ὅπου ἐσπούδασεν, εἰς τὰ ἐκεῖ Πανεπιστήμια, κυρίως Ἰατρικὴν, παρακολουθήσας καὶ μαθήματα φι-

1. J. Nicolopoulos, ἔ. ἀ.

2. Α. Παπαδοπούλου - Βρεττοῦ, *Mémoires biographiques - historiques sur le Président de la Grèce le comte J. Capodistrias*, Paris 1837. — G. Padovani, *Panegirico funebre.*, Corfu 1832. — D. Arliotti, *La vita di Giovanni conte Capodistria*, Corfu 1859. — S. Th. Lascaris, *Capodistrias avant la révolution grecque*, Lausanne 1918. — Eugène Rizo Rangabé, *Livre d'or de la Noblesse Ionienne, Corfu*. Ἀθήναι 1925. — Δ. Γατοπούλου, *Ἰωάννης Καποδίστριας*, Ἀθήναι 1932. — Κ. Καίροφύλα, *Τὰ νεανικὰ χρόνια τοῦ Καποδίστρια*, «Ἐρευνα», (Ἰαν. 1936). — Σ. Μ. Θεοτόκη, *Περὶ τῆς ἐκπαιδείσεως ἐν Ἐπιτηρίδι*, «Κερκυραϊκὰ Χρονικά», 5 (1956), σ. 35. — Μ. Θεοτόκη, *Ὁ Ἰωάννης Καποδίστριας ἐν Κεφαλληνίᾳ*, Κέρκυρα 1889. — Ν. Ἐξαρχοπούλου, *Λόγος περὶ τῆς ἐκπαιδευτικῆς καὶ θρησκευτικῆς δράσεως τοῦ Καποδιστρίου*, Ἀθήναι 1917. — Σ. Βλαντιῆ, *Δράσις τοῦ Ἰωάννου Κα-*

ποδιστρίου ἐν Λευκάδι, Ἀθήναι 1911. — Τ. Κανδηλώρου, *Ἡ Φιλικὴ Ἐταιρεία*, Ἀθήναι 1926. — Γ. Ε. Μαυρογιάννη, - Φρ. Ἀλθάνα, *Ἰ. Καποδιστρίου, βιογραφικὸν ἰχνογράφημα*, «Ἀττικὸν Ἡμερολόγιον», 1887. — Α. Μ. Ἰδρωμένου, *Ἰωάννης Καποδίστριας, Κυβερνήτης τῆς Ἑλλάδος*, Ἀθήναι 1900. — Σ. Λάσκαρι, *Ὁ Ἰωάννης Καποδίστριας ὡς Ρώσος διπλωμάτης καὶ ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν*, «Ἡμερολ. Μεγ. Ἑλλάδος», 1932, σ. ἀνατ. 5. — Μ. Θ. Λάσκαρι, *Ἄντοβιογραφία Ἰωάννου Καποδίστρια*, Ἀθήναι 1940. — Σπ. Λάμπρου, *Λόγος κατὰ τὸ μνημόσυνον τοῦ Ἰωάννου Καποδίστρια καὶ τοῦ Ἰωάν. Δομπόλη*, Ἀθήναι 1912. — Ἰωαν. Ε. Μεσολοῦρα, *Λόγος κατὰ τὸ μνημόσυνον τοῦ Ἰωαν. Καποδιστρίου καὶ τοῦ Ἰωαν. Δομπόλη*, Ἀθήναι 1914. — Ἐλένης Κούκου, *Ὁ Καποδίστριας καὶ ἡ παιδεία*, Ἀθήναι 1964. — Α. Δεσποτοπούλου, *Ὁ Κυβερνήτης Καποδίστριας καὶ ἡ ἀπελευθέρωσις τῆς Ἑλλάδος*, Ἀθήναι 1954.

λοσοφίας. Ἐπανῆλθεν εἰς Κέρκυραν τὸ 1797. Καταληφθείσης ταύτης ὑπὸ τῶν Ρωσοτούρκων (1798) ὠνομάσθη Ἰατρός-Διευθυντής τοῦ Στρατιωτικοῦ Ὁθωμανικοῦ Νοσοκομείου, τοῦ διορισμοῦ του ἐγκριθέντος ὑπὸ τῆς Γερουσίας διὰ διατάγματος τῆς 5ης Σεπτεμβρίου 1799. Ἐπί τι χρονικὸν διάστημα ἤσκησε τὴν ἰατρικὴν, ἐπισκεπτόμενος κυρίως πτωχοὺς καὶ δυστυχεῖς δωρεάν.

Ὅρισθέντος τοῦ πατρὸς του Ἀντωνίου - Μαρία Καποδιστρίου, τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1801, ὡς διοργανωτοῦ τῆς τοπικῆς διοικήσεως Κεφαλληνίας, ὁ τελευταῖος ἀνέθεσεν εἰς τὸν Ἰωάννην τὴν συγκρότησιν ταύτης. Ὁ Ἰωάννης τὴν 22αν Σεπτεμβρίου 1802 ἐγκατέστησεν ἐκεῖ τὸν νέον διοικητὴν, κόμητα Μερκάτην.

Κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος ἰδρύθη, ἐπιμελεία του, ὁ Ἐθνικὸς Ἰατρικὸς Σύλλογος ἐν Κερκύρα, τοῦ ὁποῦ ἐχρημάτισεν γραμματεὺς, προβάς μάλιστα καὶ εἰς ἐπιστημονικὰς ἐν αὐτῷ ἀνακοινώσεις. Ἡ ἐπιθυμία του ὅπως βοηθήσῃ τὴν πατρίδα του, τὸν ἔκαμε νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν ἰατρικὴν καὶ νὰ δεχθῇ τὴν ὀνομασίαν του ὡς Γ ρ α μ μ α τ έ ω ς τ ῆ ς Ἐ π ι κ ρ α τ ε ί α ς.

Ἵπῆρξε θιασώτης καὶ ἐμψυχωτῆς τῆς ὀργανώσεως τῆς παιδείας ἐν τῇ πατρίδι του, στενωῶς συνεργαζόμενος μὲ τὸν ἀποσταλέντα εἰς Ἑπτάνησον ὡς ἀρμοστήν, πληρεξούσιον ὑπουργόν' τῆς Ρωσσίας, τὸν Ζακύνθιον κόμητα Γεώργιον Μοτσενίγον. Ὡς ἀναφέρει ἡ Δρ Ἐλένη Κούκου* «ἡ συνεργασία μεταξὺ τῶν δύο ἀνδρῶν Μοτσενίγου - Καποδιστρίου, συντόμως ὑπερέβη τὰ τυπικὰ ὅρια τῆς ὑπηρεσιακῆς γνωριμίας καὶ ἐξειλίθη εἰς γόνιμον καὶ δημιουργικὴν φιλίαν, οὐ μόνον διὰ τοὺς δύο τούτους, ἀλλὰ κυρίως διὰ τὸν λαὸν τῆς Ἑπτανήσου τότε, καὶ βραδύτερον διὰ τὴν ἀπελευθερωθεῖσαν Ἑλλάδα».

Ἐν συνεχείᾳ ὠνομάσθη καὶ Ἐπιθεωρητῆς τῆς Ἐκπαιδευσεως, προσεφώνησε δὲ τοὺς μαθητὰς τῆς ἰδρυθείσης ἐν τῇ μονῇ τῆς Τενέδου, πρώτης δημοσίας Σχολῆς, κατὰ τὰ ἐγκρίνια ταύτης, τὴν 3ην Νοεμβρίου 1805. Ὁ Καποδίστριας ὑπῆρξεν ὡσαύτως στενὸς φίλος τοῦ νεαροῦ τότε καθηγητοῦ Ἀνδρέου Μουστοζύδη.

Τὴν 1ην Αὐγούστου 1806, ἐξελέγη μέλος τῆς Συντακτικῆς Συνελεύσεως, ἡ ὁποία ἐκλήθη διὰ νὰ ἀναμορφώσῃ τὸ Σύνταγμα τοῦ 1800.

Τὴν 21ην Μαΐου 1807, ἀπεστάλη ὑπὸ τῆς Γερουσίας εἰς Ἀγίαν Μαύραν (Λευκάδα), ὡς ἔκτακτος στρατιωτικὸς ἐπίτρο-

1. Ἐλένης Κούκου, ἔ.ἀ., σ. 3.

2. Ἐλένης Κούκου, ἔ.ἀ., σ. 25.

πος, αγωνιζομένην ἐναντίον τῶν Τούρκων, ἐπέδειξε δὲ τοιαύτην δραστηριότητα διὰ τὴν στρατιωτικὴν ὀργάνωσίν της, ὥστε οἱ Τούρκοι ἠναγκάσθησαν νὰ ἀποσυρθοῦν ἐγκαταλείψαντες τὴν προσπάθειαν καταλήψεώς της. Τὴν 31ην Αὐγούστου τοῦ 1807, μετὰ τὴν κατάληψιν ὑπὸ τῶν Ρωσικῶν στρατευμάτων τῆς Λευκάδος, ὁ Καποδίστριας ἐπέστρεψε καὶ πάλιν εἰς Κέρκυραν, ὑπογραφείσης δὲ τῆς συνθήκης τοῦ Τιλοσιτ μεταξὺ Αὐτοκράτορος τῆς Ρωσσίας καὶ Μεγάλου Ναπολέοντος (7-7-1807), δι' ἧς παρεχωρήθη ἡ Ἐπτάνησος ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τῆς Γαλλίας, ὁ Καποδίστριας ἀπεσύρθη τῆς δημοσίας ζωῆς. Τὸ 1808, ὁ Ρῶσσος Καγκελάριος Romanzoff, δι' ἐγγράφου του, προσέφερεν εἰς αὐτὸν θέσιν εἰς τὸ ὑπουργεῖον Ἐξωτερικῶν τῆς Ρωσσίας. Τὸ 1809 φθάνει εἰς Ρωσσίαν, ἀποδεχθεὶς τὴν προταθεῖσαν αὐτῷ θέσιν, ἐν τῇ ἐκτελέσει δὲ τῆς ὑπηρεσίας του ταύτης ἀπεδείχθη ἐξαιρετος διπλωμάτης. Τὸ 1811 διωρίσθη ὑπάλληλος τῆς ἐν Βιέννῃ ρωσικῆς πρεσβείας.

«Ἡ ὀξεῖα διπλωματικὴ διορατικότης αὐτοῦ», γράφει ἡ Δρ Κούκου¹, «ἡ κρίσις καὶ ἡ πολιτικὴ σύνεσις, ἡ ἠθικὴ ἀκεραιότης τοῦ χαρακτῆρος αὐτοῦ καὶ ἡ ἐπιτυχὴς διαπραγματεύσεις τῶν εἰς αὐτὸν ἀνατιθεμένων ὑπηρεσιῶν, εἴλκυσαν συντόμως τὴν προσοχὴν καὶ τὴν ἐμπιστοσύνην τῶν προϊσταμένων αὐτοῦ. Ἡ ἀνοδος αὐτοῦ εἰς τὴν διπλωματικὴν ἱεραρχίαν ὑπῆρξε ταχεῖα. Ἡ μία δύσκολος καὶ ἐμπιστευτικὴ ἀποστολὴ διεδέχετο τὴν ἄλλην. Τὰ διάφορα ὑπομνήματα, τὰ ὁποῖα ἀνετίθεντο εἰς αὐτὸν πρὸς σύνταξιν, περὶ τῆς πολιτικῆς καταστάσεως πολλῶν κρατῶν τῆς Εὐρώπης, ἐτύγχανον τῆς ἀπολύτου ἐγκρίσεως τοῦ αὐτοκράτορος, ὁ ὁποῖος εἰς ἔνδειξιν τῆς ὑψηλῆς ἐπιδοκιμασίας του ἐπαραιοσημοφύρει αὐτόν, καὶ διὰ διατάγματος τῆς 8ης Νοεμβρίου 1812, ἀπένειμεν εἰς αὐτὸν τὸν βαθμὸν τοῦ ἐν ἐνεργείᾳ κρατικοῦ συμβούλου».

Ἀποσπᾶται ἐν συνεχείᾳ εἰς τὸ Γενικὸν Στρατηγεῖον τοῦ Στρατοῦ τοῦ Δουνάβεως, ἀνατιθεμένου αὐτῷ τοῦ ἔργου τῆς διαφωτίσεως τῆς κοινῆς γνώμης τῆς Εὐρώπης περὶ τῶν συμβάντων τοῦ πολέμου.

Τὴν ἀξίαν τοῦ Καποδιστρίου πληροφορηθεὶς ὁ Αὐτοκράτωρ Ἀλέξανδρος, ἐζήτησε νὰ τὸν γνωρίσῃ προσωπικῶς, τοῦθ' ὅπερ ἐπραγματοποιήθη ἐν Φραγκοφούρτῃ τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1813. Κατὰ τὴν συνάντησίν των ὁ Αὐτοκράτωρ ἐξέφρασεν εἰς αὐτὸν τὴν εὐαρέσκειαν καὶ τὰς εὐχαριστίας του, διὰ τὸ μέχρι τοῦδε ἔργον του καὶ τῷ ἀνέθεσεν τὸν διακνονισμὸν τῶν προβλημάτων τῆς Ἑλβετίας. Ὁ Καποδίστριας ταχέως

1 Ἑλένης Κούκου, ἑ.ἀ. σ. 25.

διὰ συνδιαλλακτικοῦ καὶ εἰρηνευτικοῦ τρόπου κατώρθωσε νὰ διακανονίσῃ τὰ διάφορα ζητήματα τῆς Ἑλβετίας, δι' ἃ καὶ ἰδιαίτερος τιμᾶται ὑπὸ τοῦ εὐγνωμονοῦντος Ἑλβετικοῦ ἔθνους.

Τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1814, προσκλήσει τοῦ Τσάρου, μετέχει τοῦ Συνεδρίου τῆς Βιέννης, ἀφοῦ προηγουμένως, ἀδεία τοῦ Τσάρου, μετέβη εἰς τὸ συνέδριον τῶν Παρισίων, ἵνα παραστῆ εἰς τὰς συζητήσεις ἐπὶ τοῦ διακανονισμοῦ τοῦ θέματος τῶν Ἰονίων νήσων.

Κατὰ τὸ συνέδριον τῆς Βιέννης ἦλθεν εἰς ρῆξιν μὲ τὸν Metternich, ἰδιαίτερος μισοῦντα τὴν Ἑλλάδα καὶ τὸν Καποδίστριαν, ἐνῶ ἡ Ἀγγλία ἠκολούθει φιλοτουρκικὴν πολιτικὴν.

Ἡ μεταξὺ τῶν δύο ἀνδρῶν πάλη ἐχαρακτηρίσθη ὡς μονομαχία, διότι, ὡς λέγει ὁ Δ. Βερναρδάκης, ἀποδεχόμενος τὴν γνώμην τοῦ Bartholdy, «εἷς καὶ μόνον θνητὸς ἐτόλμησε νὰ ἀντιπαλαίσῃ τότε ἐπὶ τῆς παγκοσμίου διπλωματικῆς σκηνῆς μὲ τὸν Metternich, ὁ Καποδίστριας. Ἦτο δὲ ἡ μονομαχία γιγάντειος!». Τελικῶς καὶ πάλιν αἱ Ἰόνιοι νῆσοι παρεχωρήθησαν εἰς τὴν Ἀγγλίαν διὰ τῆς ὑπογραφείσης συνθήκης τῆς 26ης Νοεμβρίου τοῦ 1815.

Ἀγωνίζεται καὶ πάλιν ὁ Καποδίστριας διὰ νὰ βελτιώσῃ τὸ ὑπὸ τοῦς Ἀγγλοῦς καθεστῶς τῆς πατρίδος του, ἐπιτυχῶν πολλά, μετὰ τὴν ἐνίσχυσίν του ὑπὸ τοῦ φιλέλληνος καὶ φίλου του Κόμητος Guilford.

Τὴν 1ην Σεπτεμβρίου 1813 εἶχεν ἰδρυθῆ εἰς Βιέννην ἡ Φίλομουσος Ἑταιρεία ἢ Ἑταιρεία τῶν Φίλων τῶν Μουσῶν, εἰς τὴν ἴδρυσιν τῆς ὁποίας διεδραμάτισεν οὗτος πρωτεύοντα ρόλον. Ὁ Metternich κινεῖται καὶ κατὰ τῆς Ἑταιρείας ταύτης, δι' ἃ τὸ 1815 τὰ ἐν Βιέννη μέλη ἀποφασίζουν τὴν μεταφορὰν τῆς γενικῆς ἔδρας τῆς εἰς Μόναχον.

Σημαντικὴν ὡσαύτως δρᾶσιν ἐνεφάνισεν ὁ Καποδίστριας καὶ κατὰ τὸ συνέδριον τῶν Παρισίων, εἰς τὸ ὁποῖον ἐκρίνετο ἡ τύχη τῆς Γαλλίας. Χάρις εἰς τὸν Καποδίστριαν καὶ τὴν εὐστροφίαν του καὶ παρὰ τὰς ἀπειλητικὰς διαθέσεις τῆς Αὐστρίας, τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Πρωσσίας, σημαντικῶς ἐβοηθήθη ἡ, ὑπὸ τὸν Λουδοβίκον 18ον, ἐπὶ ἐλευθέρων βάσεων παλινθρόωσις τῆς συνταγματικῆς μοναρχίας. Τοῦτο προεκάλεσεν βαθύτατα αἰσθήματα ἐκτιμήσεως εἰς Γαλλίαν. Πρὸ τῆς ἀναχωρήσεώς του ἐκ Γαλλίας ὁ Ρῶσσος Αὐτοκράτωρ ἀνήγγειλεν εἰς τὸν Καποδίστριαν τὴν ἀπόφασίν του ὅπως τὸν τοποθετήσῃ ὡς ὑπουργὸν

1. Ν. Δραγούμη, Ἱστορικαὶ ἀναμνήσεις, Ἔκδ. 8', τ. Β', Ἀθήναι 1925, σ. 345 κ.ε. Ε. Π. Φωτιάδη, Νεοελληνικὴ

Ἱστοριογραφία, Ἔκδ. Βασικῆς Βιβλιοθήκης, τ. 1, Ἀθήναι 1954, σ. 106 κ.ε.

ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν τῆς Ρωσσίας, φθάνει δὲ οὗτος εἰς Πετρούπολιν κατὰ τὰς ἀρχὰς Ἰανουαρίου 1816 καὶ ἀναλαμβάνει τὰ καθήκοντά του. Ὡς ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν δὲν ἔπασσε νὰ σκέπτεται τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς Ἑλλάδος, τοῦ ὑπὲρ ταύτης ὁμῶς ἀγῶνος κατὰ τὴν γνώμην του, ἔπρεπε νὰ προηγηθῆ ἡ ἐκπαίδευσίς τῶν Ἑλλήνων.

Τὴν ἀνοιξὶν τοῦ 1817, κλονισθείσης τῆς υἰείας του, μετέβη εἰς Karlsbad, τὸ δὲ φθινόπωρον ἐπιστρέφει εἰς Ρωσίαν, ἀφοῦ διήλθεν προηγουμένως διὰ Γερμανίας καὶ Αὐστρίας. Τὸ κεντρικὸν γραφεῖον τῆς Φιλομούσου Ἐταιρείας εἶχε μεταφερθῆ ἐκ νέου εἰς Βιέννην, ὁ δὲ Καποδίστριας διώρισε τότε ὡς ἐπιστάτην του τὸν Γεώργιον Σταύρου.

Τῆς Ἐταιρείας ταύτης ὑπότροφος ὑπῆρξεν ὁ ἐξ Ἀνδριτσάινης, ἐν Παρισίοις τότε σπουδάζων, Κ. Νικολόπουλος, ὁ ἐν Ἰένη Ἰωάννης Παπαδόπουλος κ.ά. Διὰ τοὺς ἐν Ἰένη, Γοττίγη καὶ Λειψία ἐκπαιδευομένους τὸ 1817 Ἕλληνας, ὁ Goethe εἰς τὸ ἡμερολόγιόν του λέγει ὅτι εἶχον ζωηρὸν πόθον καὶ ζῆλον πρὸς τὴν παιδείαν καὶ ὅτι ἐπέδρων ἐπ' αὐτοῦ κατ' ἐντελῶς ἰδιάζοντα τρόπον¹. Ὁ Goethe, ὑπῆρξεν ὡς γνωστὸν φίλος ἰδιαίτερος καὶ θαυμαστῆς τοῦ Καποδιστρίου.

Τὸ 1817 ἐπιστρέψας εἰς Ρωσίαν ἀνέλαβε καὶ τὴν ἐκεῖ ὀργάνωσιν τῆς Φιλομούσου Ἐταιρείας, ἀναθέσας ἀπὸ τοῦ 1816 εἰς τὸν Σ. Δεστούνην, Ἕλληνα αὐλικὸν τοῦ Τσάρου, μετέπειτα δὲ γενικὸν πρόξενον τῆς Ρωσσίας ἐν Σμύρνῃ (1821) καὶ φιλικόν, τὸ ἐκεῖ πρακτορεῖον τῶν «Φίλων τῶν Μουσῶν».

Ἄμα τῇ ἀφίξει του τὸν ἐπισκέπτεται, ὡς ἐκπρόσωπος τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας, ὁ Νικόλαος Γαλάτης, ὅστις καὶ προσφέρει εἰς αὐτὸν τὴν ἀρχηγίαν της. Ὁ Καποδίστριας ἠρνήθη νὰ ἀποδεχθῆ ταύτην, ὡμίλησε δὲ κατὰ τρόπον αὐστηρὸν εἰς τὸν Γαλάτην. Ἡ μετέπειτα συμπεριφορὰ καὶ ἐπιπολαιότης τοῦ Γαλάτη, ἀνεξαρτήτως τῶν ἐν προκειμένῳ ἀντιθέτων πρὸς τὴν Φιλικὴν Ἐταιρείαν ἀποφάσεων τοῦ Καποδιστρίου, δικαιολογεῖ ἀπολύτως τὸ ἔντονον τῆς γλώσσης τούτου. Μετὰ τὴν σύλληψιν τοῦ Γαλάτη, ὁ ἴδιος ἐνεργεῖ παρὰ τῷ Αὐτοκράτορι, ἵνα ἀφεθῆ οὗτος ἐλεύθερος, διὰ νὰ ἀναχωρήσῃ ἐκ Ρωσσίας, χορηγουμένων εἰς αὐτὸν τῶν δαπανῶν ταξειδίου, τοῦθ' ὕπερ ὁ ἐπιπόλαιος Γαλάτης δὲν ἐδίστασε νὰ

1. R. Düntzer, *Goethes's Werke*, 25er Teil.-und Jahreshfte 1809-1822, σ. 95. Πρβλ. καὶ Σ. Β. Κουγέα, *Ἡ πρώτη νεοελληνικὴ μετάφρασις τῆς Ἰφιγε-*

νείας τοῦ Goethe, «Ἑλληνικά», 5 (1932), σ. 367. Μεταφραστῆς ταύτης ὑπῆρξεν ὁ προμνησθεὶς φοιτητῆς Ἰωάννης Παπαδόπουλος.

χρησιμοποίηση εἰς τὰς Ἡγεμονίας, ἐμφανιζόμενος ὡς ἀπεσταλμένος του.

Μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Δεστούνη τὸ 1818 ἐκ Πετρούπολεως, τὸν ἀντικαθιστᾷ διὰ τοῦ φίλου του Ἰωάν. Δομπόλη. Κινεῖται παραλλήλως ὁ ἴδιος δραστηρίως μεταξὺ τῶν ἐν Ρωσσίᾳ ὁμογενῶν καὶ ἔξω αὐτῆς, παρακολουθῶν τὴν δημιουργίαν καὶ τὴν αὔξησιν τῶν πόρων τῆς Ἐταιρείας, ὡς καὶ τὴν καλὴν διάθεσιν τούτων ὑπὲρ τῶν σκοπῶν τῆς.

Τὸ 1818 μεταβαίνει, συνοδεύων τὸν Αὐτοκράτορα εἰς Aix-la-Chapelle, ὅπου συνῆλθεν τὸ συνέδριον τῶν Ἡγεμόνων τῆς Ἱερᾶς Συμμαχίας, μετὰ τὸ τέλος δὲ τούτου μετέβη εἰς Κέρκυραν πρὸς ἐπίσκεψιν τοῦ γέροντος πατρός του. Παραλλήλως ὁ Αὐτοκράτωρ ἀνέθεσεν εἰς αὐτὸν τὸν διακονισμόν τῶν ζητημάτων μεταξὺ τοῦ Βασιλέως τῆς Βαυαρίας καὶ τοῦ Μεγάλου Δουκὸς τῆς Βάδης. Εἰς Βιέννην ἔτυχεν ἰδιαιτέρων περιποιήσεων καὶ τιμῶν ἐκ μέρους τοῦ Αὐτοκράτορος τῆς Αὐστρίας καὶ τοῦ Βασιλέως τῆς Πρωσσίας.

Τὴν 7ην Ἰανουαρίου 1819 ἀναχωρεῖ ἐπιστρέφων εἰς Κέρκυραν, ὅπου φθάνει περὶ τὰ τέλη Μαρτίου, εὐρὸν μόνον τὸν πατέρα του ἐν ζωῇ, διότι ἡ μήτηρ του εἶχεν ἤδη ἀποθάνει.

Συγγενεῖς φίλοι καὶ ὁ λαὸς ὀλόκληρος τῆς Κερκύρας τὸν ἐδέχθησαν μὲ τὴν ἀγάπην, ἧς ἦτο πράγματι ἄξιος. Τὴν χαρὰν διὰ τὴν ἐπανοδὸν του εἰς τὴν πατρίδα ἐπεσκίασεν ἡ διαπίστωσις τῆς καταδυναστεύσεώς τῆς ὑπὸ τοῦ Ἄγγλου Ἀρμοστοῦ Th. Maitland.

Τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1819 ἀναχωρεῖ διὰ τὰ λουτρά τοῦ Recoaro, ἐκεῖθεν δὲ διὰ Παρισίους καὶ Λονδῖνον, ὅπου διεμαρτυρήθη εἰς τὸν Δοῦκα τοῦ Wellington καὶ ἄλλας κυβερνητικὰς προσωπικότητας διὰ τὴν συμπεριφορὰν τοῦ Maitland, ἄνευ ὅμως ἀποτελέσματος, ἀναχωρήσας τελικῶς πλήρης πικρίας εἰς Βαρσοβίαν, ὅπου καὶ συνητήθη μετὰ τοῦ Αὐτοκράτορος Ἀλεξάνδρου, μεθ' οὗ καὶ ἀνεχώρησεν εἰς Πετρούπολιν.

Τὸ 1820 σημειοῦνται σημοντικαὶ ταραχαὶ εἰς τὰς Ἡγεμονίας, τὰς Ἰονίους νήσους, τὴν Νεάπολιν καὶ τὴν Εὐρώπην γενικῶς. Εἰς Troppau καὶ Laybach συνέρχονται ἤδη τὰ συνέδρια τῶν πέντε Δυνάμεων (Αὐστρίας, Ρωσσίας, Ἀγγλίας, Γαλλίας καὶ Πρωσσίας) διὰ νὰ ἐξετάσουν τὴν ἐν Εὐρώπῃ κατάστασιν, μετὰ τὴν ἐκρηξίν ἐπαναστάσεων εἰς Νεάπολιν καὶ Πεδεμόντιον.

Κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο (Ἰανουάριος 1820) φθάνει εἰς Πετρούπολιν ὁ Ἐμμ. Ξάνθος¹, ὁ ἐκ τῶν ἰδρυτῶν τῆς Φ. Ε., μὲ τὴν ἐμπιστευτικὴν ἀποστολήν, νὰ προσφέρῃ εἰς τὸν Καποδίστριαν τὴν Ἀρχηγίαν τῆς

1. Ἐμμ. Ξάνθος, Ἀπομνημονεύματα, Ἔκδ. 6', Ἀθήναι 1939, σ. 39.

Ἐταιρείας. Παρὰ τὴν φιλικότητα τῆς ἐκ μέρους τοῦ ὑποδοχῆς τοῦ Ξάνθου, δὲν τὴν ἀπεδέχθη, ἐξηγήσας τοὺς λόγους τῆς ἀρνήσεώς του. Ὁ Ξάνθος ὡς γνωστὸν ἀπετάθη ἐν συνεχείᾳ εἰς τὸν Ἀλέξανδρον Ὑψηλάντην, ὅστις μετὰ ἀπὸ προσυνηνότησιν μετὰ τοῦ Καποδιστρίου, τὴν ἀπεδέχθη, ἀνακηρυχθεὶς Ἀρχηγὸς ταύτης, ὑπὸ τὸ προσωνύμιον «Καλός».

Καθ' ἣν ἐποχὴν οἱ Ἀρχηγοὶ τῶν πέντε Δυνάμεων συνεδρίαζον εἰς Laybach, ἐγνώσθη ἡ ὑπὸ τοῦ Ὑψηλάντου κήρυξις τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως εἰς Μολδοβλαχίαν.

Αἱ θλίψεις ἐκ τῶν συνεδρίων ἀφ' ἐνὸς καὶ τῶν Ἐπαναστάσεων, τοῦ Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντου ἀρχικῶς καὶ τῆς μετέπειτα κηρυχθείσης εἰς Ἑλλάδα ἀφ' ἑτέρου, ὡς καὶ αἱ ἄγριαι, συνεπεῖα τούτων, σφαγαὶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τοῦ ἐδημιούργησαν μεγάλας πικρίας.

Ὁ Αὐτοκράτωρ τῆς Ρωσσίας ἀπεκήρυξε τότε τὸν Ὑψηλάντην, χάρις ὅμως εἰς τὴν διπλωματικὴν δρᾶσιν τοῦ Καποδιστρίου δὲν ἐλήφθη ἀπόφασις περὶ στρατιωτικῆς ἐπεμβάσεως ἐναντίον τῶν ἀγωνιζομένων Ἑλλήνων. Εἰς Laybach ἐπέτυχεν οὕτω νὰ σώσῃ τὴν ἐπαναστατημένην πατρίδα του, συμβάλλων οὕτως ἐμμέσως εἰς τὸν διεξαγόμενον ὑπὲρ τῶν ὅλων ἀγῶνα τῆς.

Ὁ ἴδιος γράφει ἐν προκειμένῳ: «Τὰ πράγματα τῶν Ἑλλήνων ὑπερβαίνουσι πάντων τὰς ἐλπίδας καὶ προοδεύουσι παρὰ τοὺς ὑπολογισμοὺς τῶν ἀνθρώπων, τοὺς ὁποίους ὁ Θεὸς τυφλώνει, διότι θέλει νὰ ἐπιτελέσῃ τὴν σωτηρίαν τῆς Ἑλλάδος διὰ τῆς τυφλώσεως αὐτῶν . . . Ὁ Κύριος ὅστις φροντίζει περὶ τοῦ λαοῦ του . . . θὰ τῇ ἀποστείλῃ βοήθειαν ἐκ τῶν πλέον ἀπομακρυσμένων χωρῶν, ἀφ' ὧν οἱ Ἕλληνες οὐδόλως ἤλπιζον . . .»¹.

Μετὰ τὴν ἔκρηξιν τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως ἡ παραμονὴ του εἰς τὸ Ὑπουργεῖον τῶν Ἐξωτερικῶν τῆς Ρωσσίας καθίσταται προβληματικὴ, λόγῳ τῶν διαβολῶν τοῦ Metternich πρὸς τὸν Αὐτοκράτορα Ἀλέξανδρον. Παρ' ὅλον ὅτι ὁ τελευταῖος οὗτος ἐθλίβετο βλέπων τὰς κατὰ τῶν Ἑλλήνων θηριωδίας τῶν Τούρκων καὶ ἰδίως τὰς σφαγὰς τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τὸν ἀπαγχονισμόν τοῦ Πατριάρχου Γρηγορίου τοῦ Ε' καὶ τῶν ἄλλων κληρικῶν, δὲν ἠθέλησε νὰ ἀναλάβῃ τὴν προστασίαν τῶν ἀγωνιζομένων Ἑλλήνων, ἐπιθυμῶν νὰ παραμείνῃ πιστὸς εἰς τὴν Ἱερὰν Συμμαχίαν. Ἐπιστρέψας εἰς Ρωσίαν τὸν Αὐγούστον τοῦ 1821 ἐζήτησεν ἀπὸ τὸν Καποδιστριαν νὰ μείνῃ παρ' αὐτῷ. Ὁ τελευταῖος διὰ τῆς πολιτικῆς του εἶχεν ἤδη κατορθώσει νὰ ἐπιτύχῃ τὴν κατάπαυσιν

1. Ἐπιστολὴ ἐκ Γενεύης τῆς 24/8 ling, «Νέα Ἡμέρα» Τεργέστης, 22 Σεπτεμβρίου/5 Ὀκτωβρίου 1901.

τῶν διωγμῶν τῶν ἐν Τουρκίᾳ Ἑλλήνων διὰ τῶν διαβημάτων, ἅτινα ἐγένοντο εἰς Κωνσταντινούπολιν ὑπὸ τοῦ πρεσβευτοῦ Strogonoff, ὅστις τὴν 6ην Ἰουλίου 1821 ἐπιδίδει καὶ τελεσίγραφον πρὸς τὴν Πύλην, ἀναχωρήσας ἐν συνεχείᾳ περὶ τὰ τέλη Ἰουλίου.

Ἡ συνεργασία του μετὰ τοῦ Τσάρου καθίσταται ἤδη ἡμέρα τῆ ἡμέρα πλέον δύσκολος· ἐκαλεῖτο νὰ ἐνεργῆ συμφώνως πρὸς τὰς ἀπόψεις τοῦ Αὐτοκράτορος καὶ ἀντιθέτως πρὸς ὅσα ἡ ψυχὴ του ὡς Ἑλληνας τὸν προέτρεπε. Τέλος ὅταν ὁ Ἀλέξανδρος, παρὰ τὰς παρακλήσεις του, ἀπεφάσισε νὰ μεταβῆ εἰς τὸ Συνέδριον τῆς Βιέννης καὶ νὰ συνεργασθῆ μετὰ τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Αὐστρίας, ἐγκαταλείπων τὴν ἀγωνιζομένην Ἑλλάδα, μὴ θέλων νὰ προδώσῃ τὴν πρὸς αὐτὸν πίστιν του καὶ βλέπων ὅτι δὲν ἠδύνατο νὰ βοηθήσῃ, ὡς ἐκ τῆς θέσεώς του, τοὺς ἀγωνιζομένους Ἑλληνας ὑπέβαλε τὴν παραίτησίν του.

Ὁ Αὐτοκράτωρ δὲν τὴν ἐδέχθη, ἀλλ' ἐνέκρινε τὴν προσωρινὴν ἀπομάκρυνσίν του ἐκ τῆς θέσεως ταύτης. Οὕτω τὴν 19ην Αὐγούστου 1822 ἀνεχώρησεν εἰς τὰ λουτρά τοῦ Ems, τὸ δὲ φθινόπωρον ἐγκατεστάθη εἰς τὰ περίχωρα τῆς Γενεύης, βραδύτερον δὲ τὸν Μάϊον τοῦ 1824, συνεπέᾳ σοβαρᾶς νόσου, εἰς αὐτὴν ταύτην τὴν Γενεὺν· τὸ 1825 ἀνεχώρησε διὰ Παρισίους.

Ἐπιστρέψας εἰς Γενεὺν ἐπληροφορήθη τὸν θάνατον τοῦ Ἀλεξάνδρου, τὸν Ἰανουάριον δὲ τοῦ 1826, εἰς τὴν ἐν Βέρνῃ Ρωσικὴν Πρεσβείαν, ἔδωκεν τὸν ὄρκον πίστεως πρὸς τὸν νέον Αὐτοκράτορα Νικόλαον. Τὴν 8ην Μαΐου μεταβαίνει ἐκ νέου εἰς Παρισίους, κατόπιν τηλεγραφικῆς ἐντολῆς ἐκ Πετρούπολεως. Ἐρχόμενος εἰς ἐπαφὴν μετὰ φιλελλήνων καὶ ἐπισήμων Γάλλων, προσπαθεῖ νὰ προωθήσῃ τὸ Ἑλληνικὸν ζήτημα, προπαγανδίζων ὑπὲρ τῆς ἀγωνιζομένης Ἑλλάδος εἰς Γαλλίαν καὶ τὰς Κάτω Χώρας.

Τὴν 2αν Ἀπριλίου 1827 ἡ Ἐθνικὴ Συνέλευσις τῆς Τροιζῆνος, τὸν ἐξέλεξεν ὡς Κ υ β ε ρ ν ῆ τ η ν τ ῆ ς Ἑ λ λ ᾶ δ ο ς.

Τὴν 17ην Ἀπριλίου ἀναχωρεῖ διὰ Πετρούπολιν, ὅπου ἔφθασε τὴν 12ην Μαΐου, ἔνθα καὶ ὑπέβαλεν εἰς τὸν Αὐτοκράτορα τὴν παραίτησίν του, τὴν ὁποίαν καὶ ἀπεδέχθη οὗτος.

Μετὰ τὴν εἰς Λονδῖνον ὑπογραφὴν τῆς Συνθήκης τῆς 6ης Ἰουλίου 1827, ὁ Καποδίστριας μεταβαίνει ἐκεῖ πρὸς συνάντησιν τοῦ Κάνιγγος, ὅστις ὅμως εἶχεν ἤδη ἀποθάνει, ἐκεῖθεν δὲ γράφει εἰς τὸν Πρόεδρον τῆς Ἑλληνικῆς Ἐθνοσυνελεύσεως Σισίνην, ὅτι ἀποδέχεται τὸ βᾶρος τῆς ἐξουσίας ὡς Κυβερνήτης τῆς νεοαπελευθερωθείσης Ἑλλάδος, συνιστῶν τὴν παραμονὴν τῆς προσωρινῆς Κυβερνήσεως. Ἐκεῖθεν διὰ Παρισίων φθά-

νει εις Γενεύην, ὅπότεν ἀνεχώρησε τὴν 25ην Ὀκτωβρίου, συνοδευόμενος ἀπὸ τὸν γραμματέα του καὶ τὸν Μουστοξύδην διὰ Τουρίνον, ὅπου καὶ ἔλαβε γνῶσιν τῆς ναυμαχίας τοῦ Ναυαρίνου, ἐκεῖθεν δὲ δι' Ἀγκῶνα. Εἰς τοὺς συνοδοὺς του προστίθενται ἤδη ὁ Ἰωαν. Ρίζος Νερουλός, ὁ Ἰω. Δομπόλης, ὁ Σταμάτιος Μακρομύτης καὶ τινες ἄλλοι, ἐπιβαίνοντες δὲ τὴν 20ὴν Δεκεμβρίου 1827 τοῦ ὑπὸ τοῦ Κοδριγκτῶνος ἀποσταλέντος πλοίου Wolf, ἀναχωροῦν διὰ νὰ ἐπιβιβασθοῦν παρὰ τὴν Σάσσωνα τοῦ Warsprite καὶ νὰ φθάσουν εἰς Βαλέτταν τῆς Μάλτας. Ἐκεῖ ὁ Καποδίστριας συναντᾶται μὲ τὸν Ναύαρχον Κοδριγκτῶνα, εἰς ὃν ἔδωκε τὴν διαβεβαίωσιν ὅτι, ὡς Πρόεδρος, θὰ ἐνήργει συμφῶνως πρὸς τὴν Συνθήκην τοῦ Λονδίνου.

Τὴν 2αν Ἰανουαρίου 1828 ἀναχωρεῖ διὰ τοῦ Warsprite, φθάνει δὲ τὴν 7ην Ἰανουαρίου εἰς Ναύπλιον, ἐνῶ τὰ πυροβολεῖα ἐχαιρέτων διὰ δεκαπέντε κανονιοβολισμῶν τὸν ἀφιχθέντα Πρῶτον Κυβερνήτην. Ἀποβιβασθεὶς διέμενεν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ ἐκ Πάτμου Ἐμμανουήλ Ξένου, εἰς τὴν ὁποίαν καὶ ἐδέχετο τοὺς ἐπιθυμοῦντας νὰ τὸν ἴδουν.

Δὲν πρόκειται νὰ συνεχίσωμεν τὴν ἐξιστόρησιν τῆς ἐν Ἑλλάδι ζωῆς καὶ δράσεώς του, ὡς Κυβερνήτου, μέχρι τοῦ 1831.

Καθ' ὅλον τὸ χρονικὸν τοῦτο διάστημα τῆς προεδρείας του, προσεπάθησε νὰ συνενώσῃ τὰς διίσταμένας ἀπόψεις καὶ νὰ διοργανώσῃ πρὸς πάσας τὰς κατευθύνσεις, τὸ εἰς χᾶώδη, ἀπὸ διοικητικῆς καὶ οἰκονομικῆς πλευρᾶς, κατάστασιν εὐρισκόμενον νέον Κράτος.

Παρὰ τὰς προσπαθείας του, αἱ μαστίζουσαι ἐκάστοτε τὴν χώραν μας ἀντιθέσεις τῶν Μεγάλων Δυνάμεων συνετέλεσαν νὰ δημιουργηθῇ κατάστασις ἐκρηκτικῆ, τοῦ Καποδιστρίου χαρακτηρισθέντος ὡς Ρωσσοφίλου, ὑπὸ τῶν προσκειμένων πρὸς τοὺς Ἄγγλους καὶ τοὺς Γάλλους.

Τὴν 27ην Σεπτεμβρίου 1831 σφαῖρα ἑλληνικῆ ριφθεῖσα ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίνου Μαυρομιχάλη, τὸν εὔρεν εἰς τὴν κεφαλὴν, ἐνῶ ὁ ἀδελφὸς τοῦ τελευταίου τὸν ἐπληττε διὰ μαχαίρας.

Τοιοῦτον ὑπῆρξεν τὸ τέλος τὸ ὁποῖον ἐπεφύλαξεν ἡ βάσκανος τῆς Ἑλλάδος μοῖρα, εἰς ἓνα ἄνθρωπον ὁ ὁποῖος ἠγωνίσθη ψυχῇ τε καὶ σώματι, ὡς αὐτὸς ἐπίστευε, διὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς Πατρίδος του, ἐνῶ παραλλήλως σημαντικὰς προσέφερεν ὑπηρεσίας διὰ τὴν ἔνωσιν ἢ τὴν ὑποστήριξιν ἄλλων καταπιεζομένων λαῶν. Ἡ Ἑλβετία, ἡ Γαλλία κ.ἄ. χῶραι θὰ ἐνθυμοῦνται πάντοτε τὴν ἐπὶ τοῦ προκειμένου δρᾶσιν του.

Ὁ Ἰωάννης Καποδίστριας καὶ ὁ Τεκτονισμός.

Συμφώνως πρὸς τὴν τεκτονικὴν παράδοσιν καὶ τὴν ἑλληνικὴν τεκτονικὴν βιβλιογραφίαν, ὁ Καποδίστριας θεωρεῖται τέκτων κανονικός, φέρεται δὲ ἐνταλεῖς ὑπὸ τῶν ἐν Κερκύρα τεκτονικῶν ἀρχῶν ἵνα ἐνεργήσῃ διαφόρους ἐθνικὰς ἀποστολάς.

Ὅπως ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς τεκτονικῆς βιβλιογραφίας¹ διαπιστοῦται ὅτι, πρωτοβουλία τῆς ἐν Κερκύρα Μεγάλῃς Στοᾶς καὶ ἐν συνεργασία μετὰ τοῦ τέκτονος Ἀλεξάνδρου Μαυροκορδάτου τοῦ Φιραρῆ, φίλου του, ἰδρύθη τὸ 1812 ἐν Μόσχᾳ ἡ Στοὰ «Φοῖνιξ», γνωστὴ ὡς μυστικὴ Ἑταιρεία ἢ Λέσχη «Φοῖνιξ» ὑπὸ τὸν Καποδίστριαν, ἢ εἰς Παρισίους Στοὰ «Ἀθηναῖα» καὶ ἡ «Φιλαθηναϊκὴ Ἀκαδημία».

Τέκτονες ἱστορικοὶ² τὸν ἀναφέρουν ἐπίσης ὡς ἀποσταλέντα ὑπὸ τῆς Μεγάλῃς Στοᾶς τῆς Κερκύρας εἰς Παρισίους, ἵνα ἰδρύσῃ ἐκεῖ τὸ «Ἑλληνόγλωσσον Ξενοδοχεῖον».

Ὅλων ὅμως τῶν ἀνωτέρω, ἐκ παραδόσεως ἢ ἐκ τῆς ἑλληνικῆς τεκτονικῆς βιβλιογραφίας, πληροφοριῶν, οὐδεμίαν ὑφίσταται μέχρι σήμερον κανονικὴ τεκμηρίωσις, διαμφισβητουμένης, ὡς ἐκ τούτου, ὑπὸ πολλῶν ἀκόμῃ καὶ τῆς τεκτονικῆς τούτου ιδιότητος.

Εἰς προηγουμένην μας μελέτην³ ἐσημειώσαμεν τὰς ἀκολούθους ἕως τότε ὑφισταμένας ἐνδείξεις, αἵτινες ἠδύναντο νὰ θεωρηθοῦν ὡς ἄγουσαι εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι οὗτος ἦτο τέκτων κανονικός.

Συγκαταλέγεται μετὰξὺ τῶν ἐπισκεπτῶν τῆς Κερκυραίας λογίας Ἰσαβέλλας Ἀλμπρίτζι - Θεοτόκη, τὰ σαλόνια τῆς ὁποίας ἐν Βενετία, ἠργάζοντο ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος, ἀντιστοίχως πρὸς τὰ σαλόνια τῆς Λουμάκη - Chenier ἐν Γαλλίᾳ. Ἐκ τῶν ἐν λόγῳ ἐπισκεπτῶν οἱ Guilford, Βύρων, Μουστοξύδης, Chateaubriand καὶ Προσαλέντης εἶναι γνωστοὶ ὡς τέκτονες κανονικοί.

Ἰδιαιτέρως ἐνδιαφέρουσα μαρτυρία εἶναι ἡ ἐκ τῶν Πρακτικῶν τῆς Στοᾶς τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου «Φοῖνιξ» τῆς Κερκύρας, ὑπ' ἀριθ. 5843, ἰδρυθείσης ἐπισήμως τὴν 23ην Ἰουλίου 1843 κατὰ τὴν συνεδρίαν αὐτῆς τῆς 24-4-1844 (5844), ἣν διηύθυνεν ὁ Α. Δάνδολος, ὅπου ἀναγράφονται τὰ ἀκόλουθα, ὡς ἀντεγράφησαν ἐν μέρει ὑπὸ τοῦ Μ. Πολλάτου⁴:

1. Μ. Πολλάτου, *Διακόσια χρόνια Ἑλληνικοῦ τεκτονισμοῦ (1740-1940)*, Ἀθῆναι 1952, σ. 15.

2. ἔ.ἀ., σ. 16.

3. Παν. Γ. Κρητικοῦ, *Φιλικὴ Ἑται-*

ρεία καὶ τεκτονισμός. Συμβολὴ τῶν εἰς τὸν ἀπελευθερωτικὸν ἀγῶνα τοῦ Ἑθνους, «Παρνασσός», 7/1 (1965), σ. 111-9.

4. Μ. Πολλάτου, ἔ.ἀ., σ. 313.

«Διεξαγομένης συζητήσεως ἐν σχέσει μὲ τὸν ἑορτασμὸν τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου (χειμερινὸν ἡλιοστάσιον), ὁ Ἄδελφός Ζαμπέλης λαμβάνων τὸν λόγον λέγει : Ἐπειδὴ εἰς ἕλας τὰς εἰσοδοχὰς ὀμιλοῦμεν πρὸς τοὺς Νεοφύτους περὶ τοῦ ἀτέρμονος ἀριθμοῦ μεγάλων ἀνδρῶν, ἐνδόξων προσωπικότητων τοῦ Ἔθνους, αἱ ὁποῖαι ἐτίμησαν καὶ τὸ ὄνομα τοῦ τεκτονισμοῦ καὶ ἐπειδὴ ἀφ' ἑτέρου τὰ ὀνόματα ἕλων τούτων τῶν μεγάλων ἀνδρῶν, ἀποτελοῦν διάκοσμον (λέξις δυσανάγνωστος ἐν τῷ πρακτικῷ) πρέπει νὰ μνημονεῦνται παντοῦ καὶ πάντοτε, προτείνω ὅπως ἐκλεγοῦν μεταξὺ τούτων 24 (ὀνόματα), τὰ ὁποῖα κατὰ τὴν προσεχῆ ἑορτὴν τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου, νὰ γραφοῦν μεγάλοις γράμμασιν ἐπὶ τῶν τοίχων τῆς αἰθούσης τῶν ἀπωλεσθέντων βημάτων, μεταξὺ δὲ τούτων νὰ συμπεριληφθοῦν τὰ ὀνόματα τοῦ Ρήγα Φερραίου καὶ Καποδιστρίου.

Ἡ Στοὰ ἐδέχθη διὰ βοῆς τὴν πρότασιν».

Ὁ Ρήτωρ τῆς Στοᾶς Θεμ. Μπαμίχας καὶ ἐν συνεχείᾳ ὁ Δ. Καλογεροπούλος ἀναφέρουν ἐπίσης ὅτι ἡ Στοὰ, ἅμα τῇ συστάσει τῆς, ἐψήφισε τὴν ἀναγραφὴν ἐν τῇ Χρυσῇ Βίβλῳ τῆς, τῶν ὀνομάτων τῶν Ἑλλήνων Τεκτόνων, Ρήγα Φερραίου, Ἰωάννου Καποδιστρίου, Ἀλεξάνδρου Μαυροκορδάτου, Νικολάου Σκουφᾶ, Ἐμμανουὴλ Ξάνθου, Ἀθανασίου Τσακάλωφ κ.ἄ.

Ἐκ δημοσιευθέντος ἐντύπου πίνακος τοῦ 1815 τῶν Ἠνωμένων Στοῶν «Beneficenza e Filogenia riunite» τῆς Κερκύρας¹, ἀναφέρεται ὡς ἐταῖρος ὁ νεώτερος ἀδελφός τοῦ Καποδιστρίου, Γεώργιος, ἐνῶ ὁ ἴδιος ἐλλείπει παντελῶς ἐκ τῶν καταλόγων τῶν ἀπόντων ἀδελφῶν μελῶν τῆς Στοᾶς ταύτης. Μὴ λησμονῶμεν ὅμως ὅτι κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ὁ Καποδίστριας δὲν εὑρίσκετο πλέον εἰς Κέρκυραν, κατέχων ὑπεύθυνον καὶ ἐμπιστευτικὴν θέσιν ἐν Ρωσσίᾳ.

Πάντως παρὰ τὰς ὡς ἄνω ὑπαρχούσας ἐνδείξεις περὶ τῆς τεκτονικῆς του ιδιότητος, ἄμεσος τεκμηρίωσις ἐκ Στοᾶς, εἰς τὰ ἀρχεῖα τῆς ὁποίας νὰ ἀναφέρεται ὅτι διετέλεσεν οὗτος μέλος τῆς, δὲν ὑφίστατο. Ἡ μαρτυρία τοῦ Πρακτικοῦ τῆς Στοᾶς Κερκύρας (ἀναγομένη εἰς τὸ 1843), καθ' ἣν ἀναφέρεται οὗτος ὡς τέκτων, δύναται καθ' ἡμᾶς νὰ θεωρηθῆ ὡς τεκμηρίωσις κανονικῆ, λαμβανομένου ὑπ' ὄψιν ὅτι τὰ πλεῖστα τῶν μελῶν τῆς ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτοῦ πατρίδι λειτουργούσης Στοᾶς τότε ἦσαν γνωστοὶ καὶ φίλοι (Δάνδολος κ.ἄ.) τοῦ Καποδιστρίου. Ἄλλὰ καὶ ἂν θεωρηθῆ

1. Θεμ. Μπαμίχα, Ἡ Ἐλευθέρα Τεκτονικὴ ἐν Ἐπανάσῳ, «Πυθαγόρας», 4 (1926), σ. 1367. Δ. Καλογεροπούλου, ἔ.ἄ., σ. 108.

2. Παν. Γ. Κρητικῶ, Ἑλληνικαὶ Τεκτονικαὶ Στοαὶ πρὸ καὶ κατὰ τὴν Ἑλληνικὴν Ἐπανάστασιν, (Δημοσίευμα βον), «Τεκτ. Δελτίον», 5 (1964), σ. 242.

ή πληροφορία αὐτή ὡς παράδοσις, ἀνάγεται αὐτή εἰς περίοδον, καθ' ἣν ὀλίγοι τοῦλάχιστον τῶν ἐν τῇ Βίβλῳ ἀναφερομένων, ὡς καὶ ἄλλοι γνωρίζοντες τὰ πράγματα, εὐρίσκοντο εἰσέτι ἐν ζωῇ, ἄρα δὲν πρέπει αὐτὴ νὰ ἀπέχη τῆς ἀληθείας.

Ἐσκέφθημεν νὰ ἀναζητήσωμεν τὴν ὀριστικὴν ἐκκαθάρισιν τοῦ θέματος δι' ἐρεύνης εἰς Ἑλβετίαν, πρὸς διαπίστωσιν τυχὸν τεκτονικῆς ἐκεῖ δράσεώς του, κανονικῶς τεκμηριωμένης.

Ὡς γνωστὸν κατὰ τὴν περίοδον ἐκείνην ὁ Ἑλβετικὸς τεκτονισμὸς εὐρίσκετο εἰς ὑψηλὸν σημεῖον, Στοαί' δὲ, ἡ «St. Jean du Levant» ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῆς Μεγάλης Ἐθνικῆς Στοᾶς τῆς Γενεύης εἶχεν ἰδρυθῆ τὸ 1787 εἰς Κων/πολιν, ὑπὸ τὴν Μεγάλην δὲ Ἀνατολὴν ταύτης βραδύτερον καὶ ἑτέρα εἰς Σμύρνην.

Πρὸς τοῦτο ἀπετάθην πρὸς τὴν Μεγάλην Στοὰν «Alpina» τῆς Ἑλβετίας, ζητῶν ἐν προκειμένῳ πληροφορίας.

Εἰς ἔγγραφον ἀπάντησιν αὐτῆς ὑπ' ἀριθ. GJ/6359 τῆς 26ης Ἀπριλίου 1965 ἐπὶ τοῦ ἐρωτήματός μου³ ἀναφέρονται τὰ ἑξῆς :

«Μετὰ πολλὰς ἀναζητήσεις εἰς τὴν βιβλιογραφίαν, Γερμανικὴν, Ἀγγλικὴν καὶ Γαλλικὴν, ἡ μόνη μνεία περὶ τοῦ Ἰωάννου Καποδιστρίου, ἦν ἀνεῦρον εἶναι ἡ ἀκόλουθος : Histoire de la Franc-Maçonnerie, par Henri Boos, Berne 1894, page 416 : Ἡ Στοὰ «Modestie» τῆς Ζυρίχης, δύναται νὰ ρίψη βλέμμα ὑπερηφανείας ἐπὶ τῆς ἐποχῆς ταύτης (1820 - 1830), καθ' ἣν μέγας ἀριθμὸς διασῆμων ἐπισκεπτῶν, οἱ ποιηταὶ Salis καὶ Matthisson, ὁ κόμης Westerhold, ὁ De Ratisbonne, ὁ Juste Grüner, Πρέσβυς τῆς Πρωσσίας παρὰ τῇ Ἑλβετικῇ Ὀμοσπονδίᾳ, ὁ διάσημος Capro d'Istria καὶ ἄλλοι, ἐνεψύχωναν διὰ τῆς παρυσίας των, τὰς ἐργασίας της».

* *

Πρὸς κατατόπισιν κυρίως τῶν μὴ μεμνημένων εἰς τὸν τεκτονισμὸν, ἐπὶ τῆς ἀξίας τῆς ἀνωτέρω πληροφορίας, ἀναφέρομεν ὅτι :

1ον. Ἡ ἐπίσκεψις εἰς Στοᾶς κατὰ τὰς ἐργασίας αὐτῶν ἐπιτρέπεται μόνον εἰς τέκτονας καὶ μόνον ἐφ' ὅσον ἀνήκουν εἰς τεκτονικὰς δυνάμεις, ἀνεγνωρισμένας ὑπὸ τῆς τοπικῆς τεκτονικῆς Ἀρχῆς.

2ον. Ὅτι οἱ ἐπισκέπται εἰσέρχονται καθ' ὠρισμένην ὥραν τῆς

1. E. Lennhoff-O. Posner, *Internationales Freimaurerlexicon*, A-malthea Verlag, Zürich, Leipzig, Wien, 1932 εἰς λέξιν *Turkei*, σ. 1603.

2. Τὸν Μέγαν Διδάσκαλον καὶ τὸν

Καγκελάριον τῆς Μεγάλης Στοᾶς «Alpina» εὐχαριστῶ θερμότατα, διὰ τὰς εὐγενῶς παρασχεθείσας μοι πληροφορίας.

συνεδρίας και καθ' ὄρισμένους τύπους, ὅπως ὀρίζουν τὰ τυπικά.

3ον. Τῆς εἰσόδου προηγεῖται ἔλεγχος τῆς τεκτονικῆς αὐτῶν ιδιότητος, βάσει τῶν ἐπισήμων τεκτονικῶν των ἐγγράφων και μετὰ τὴν συμπληρωματικὴν ἀναγνώρισιν διὰ τῶν εἰδικῶν τεκτονικῶν πρὸς τοῦτο σημείων.

Ἄρα ἡ ὡς ἄνω πληροφορία ἀποτελεῖ ἤδη ἀδιάσειστον τεκμήριον τῆς τεκτονικῆς ιδιότητος τοῦ Καποδιστρίου, ἐφ' ὅσον διαπιστοῦται ἤδη ἀπολύτως ὅτι οὗτος μετεῖχε τῶν ἐργασιῶν τῆς Στοῆς «Modestie» τῆς Ζυρίχης, ὡς ἐπισκέπτης.

Εἰς τὸ International Freimaurerlexicon¹ ἐπίσης ἀναφέρεται οὗτος ὡς τέκτων.

Ἀπόδειξιν συμπληρωματικὴν τῆς τεκτονικῆς τοῦ Καποδιστρίου ιδιότητος, ἀποτελεῖ και ἡ ὑπογραφή του ἔχουσα τὰ σημεῖα, ἅτινα παρατηροῦνται συνήθως εἰς ὑπογραφὰς τεκτόνων. Παρατίθενται ἐνταῦθα δύο ὑπογραφαὶ τούτου, ἐξ ὧν ἡ μία προέρχεται ἐκ βιβλίου περιέχοντος συγκεντρωμένας τὰς ὑπογραφὰς πλειόνων φιλικῶν και ἀγωνιστῶν, ἀποτεθειμένου ἐν τῇ Βιβλιοθήκῃ τῆς Ὑδρας² ἢ δευτέρα ἐξ ἐγγράφου εὑρισκομένου ἐν τῇ Πινακοθήκῃ τοῦ Ἱεροῦ Ἰδρύματος τῆς Εὐαγγελιστρίας ἐν Τήνῳ.

Ὡς σημεῖα τοιαῦτα νοοῦνται αἱ δύο πρὸ τῆς ὑπογραφῆς γραμμαί. Αὗται εἰς ἄλλας περιπτώσεις φέρουν και στιγμάς, εἰς ἀριθμὸν ποικίλλοντα, ἀναλόγως τοῦ τεκτονικοῦ βαθμοῦ τοῦ ὑπογράφοντος, ἄλλοτε προφανῶς, διότι αὗται ἀπετέλουν σημεῖον ἀναγνωρίσεως παρὰ πάντων, τεκτόνων ἢ μὴ, ἀκόμη και παρὰ ἀντιτεκτόνων, ἐτίθεντο αἱ γραμμαί, ἀλλ' ἄνευ στιγμῶν. Ἀντιθέτως παρατηροῦντο οὐχὶ σπανίως και τρεῖς ἢ πέντε κύκλοι ἀντὶ 3 ἢ 5 στιγμῶν κάτωθεν ἢ πλαγίως τῆς ὑπογραφῆς³.

Ἡ συνεχιζομένη ἐν προκειμένῳ ἔρευνα, ἐλπίζομεν ὅτι θέλει ἀποδώσει περισσοτέρας λεπτομερείας, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν τεκτονικὴν σταδιοδρομίαν και δρᾶσιν του.

Μετὰ τὴν ἐκκαθάρισιν τῆς τεκτονικῆς αὐτοῦ ιδιότητος φωτίζονται ἤδη πλεῖστοι ὅσαι πτυχαὶ τοῦ ἔργου του.

Οἱ πλεῖστοι τῶν φίλων του και τῶν στενωτέρων συνεργατῶν του, ἡμετέρων και ξένων, διαπιστοῦται ὅτι εἶναι τέκτονες κανονικοί.

1. Ὁ Ἀλ ἐ ξ ἀ ν δ ρ ο ς Μ α υ ρ ο κ ο ρ δ ᾶ τ ο ς ὁ Φ ι ρ α -

1. E. Lennhoff - O. Posner, ἔ.ἀ., Nachdruck der Ausgabe 1932, München, Zürich, Wien, σ. 41, και 81δ.

2. Ἐπὶ τοῦ θέματος τῆς ἀναγνωρί-

σεως τεκτόνων ἐκ τῶν παρὰ τὰς ὑπογραφὰς των σημείων, θέλομεν ἐπανέλθει λίαν συντόμως δι' ἰδιαιτέρας μελέτης.

ρῆς, ὁ συνεργάτης καὶ φίλος του καταρτίζει σχέδιον ὀργανισμοῦ «Ἑλληνικῆς Ἐταιρείας», εἰς ὃ ὁ Καποδίστριας ἐπιφέρει διορθώσεις.

2. Οἱ φοιτῶντες μετ' αὐτοῦ εἰς τὸ σαλόνι τῆς ἐν Βενετία λογίας Ἰσαβέλλας Ἀλμπρίτζι-Θεοτόκη¹ ὁ Guilford, ὁ ἐνισχύσας αὐτὸν εἰς τὰς ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος προσπαθείας του, ὁ Βύρων, ὁ Chateaubriand, ὁ Μουστοξύδης καὶ ὁ Προσαλέντης εἶναι, ὡς προελέχθη ἤδη, γνωστοὶ ὡς τέκτονες.

3. Εἰς τὴν Ἑλβετίαν φοιτᾷ εἰς τὴν Στοὰν «Modestie», εἰς ἣν φοιτοῦν καὶ ἄλλοι ἐπίσημοι, ἐν οἷς καὶ ὁ τότε ἐκεῖ πρέσβυς τῆς Πρωσσίας. Χάρις εἰς τὸν συνδιαλλακτικὸν καὶ εἰρηνευτικὸν τρόπον του, κατ' ἐξοχὴν ἴδιον διὰ πραγματικὸν τέκτονα, ἴσως καὶ λόγῳ τῶν δημιουργηθέντων δεσμῶν του μὲ πολιτικούς τέκτονες τῆς περιοχῆς καὶ ξένους, ἐπιτυγχάνει εὐχερέστερον τὴν ἐνοποίησιν ὡς Κράτους τῆς Ἑλβετίας.

4. Εἰς τὴν δρᾶσιν του ἐν τῇ Φιλομούσῳ Ἐταιρεία διαπιστοῖ τις, μεμονωμένως ἐπὶ τοῦ παρόντος, ὑποστήριξιν ἢ ἐνίσχυσιν τεκτόνων ὑπ' αὐτῆς, ἐνῶ τὸ ὅλον ἔργον της (Παιδεία, Ἐλευθερία τῆς πατρίδος) εἶναι ἐξ ἐκείνων τὰ ὁποῖα ἰδιαιτέρως ἀνταποκρίνονται πρὸς τὰ τεκτονικὰ ἰδεώδη. Ὁ Κ. Νικολόπουλος, ὑπότροφός της εἰς Παρισίους, εἶναι τέκτων κανονικός². Ὁ φίλος τοῦ Καποδιστρίου καὶ προστάτης τῶν ἐν Ἰέγγη σπουδάζοντων Ἑλλήνων Γκαῖτε εἶναι ἐπίσης διακεκριμένος τέκτων³, μνηθεὶς τῇ αἰτήσει του, μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν του ἐξ Ἑλβετίας τὴν 23ην Ἰουνίου 1780 εἰς τὴν Στοὰν «Ἀμαλία τῆς Βεϊμάρης». Πρὸς τὴν Στοὰν αὐτὴν ἀφιέρωνε ποιήματα καὶ ἄσματα, τὰ ὁποῖα διεφυλάσσοντο εἰς τὰ ἀρχεῖα της⁴.

5. Ἀντιθέτως φανατικὸς ἀντιτέκτων ὑπῆρξεν ὁ θανάσιμος ἐχθρὸς του Metternich.

6. Ὁ Ἀλέξανδρος Ὑψηλάντης, στενὸς του φίλος ἐπίσης, ὑπῆρξε τέκτων κανονικός⁵.

1. Π. Γ. Κρητικοῦ, *Φιλικὴ Ἐταιρεία καὶ τεκτονισμός*, «Παρνασσός», 7/1 (1965), σ. 118. Σημειοῦται ὅτι ἐκ τῆς οἰκογενεῖας Θεοτόκη ἐμφανίζονται ἀρκετοὶ τέκτονες (Ἐμμανουὴλ Θεοτόκης βαρῶνος, «Τεκτ. Δελτίον», 5 (1964), σ. 241, Ἰω. Βαπτιστῆς Θεοτόκης, ἔ.ἀ., 4 (1963), σ. 86) Eugène Rizo Rangabè, *Livre d'or de la Noblesse Ionienne, Corfu*, Ἀθήναι 1925, σ. 244. Περὶ Ἰσα-

βέλλας Θεοτόκη βλέπε ἐπίσης E. Rangabè, ἔ.ἀ., σ. 234.

2. Παν. Γ. Κρητικοῦ, *Φιλικὴ Ἐταιρεία καὶ τεκτονισμός*, «Παρνασσός», 7/1 (1965), σ. 120.

3. Νέστορος Λάσκαρι, *Ἐγκυκλοπα-δεια Ἐλευθέρας Τεκτονικῆς*, Ἀθήναι 1951, σ. 257.

4. ἔ.ἀ., σ. 258.

5. J. Nicolopoulos, ἔ.ἀ.

7. Τέκτων επίσης είναι ο Έμμανουήλ Ξένος, ο εκ Πάτμου, ως αποδεικνύεται από εις χείρας μου εύρισκόμενα και προσεχώς δημοσιευθήσόμενα στοιχεία, εις την εν Ναυπλίῳ οίκίαν του όποίου και διέμενεν ο Καποδίστριας όταν εφθασε τὸ πρῶτον εις Ἑλλάδα.

8. Δὲν ἀναφέρομεν ἐν λεπτομερεία διὰ τοὺς ἐν Κερκύρα Ρώμαν, Δάνδολον, Γονέμην, τὸν ἀδελφόν του Γεώργιον Καποδίστριαν κ.ἄ. φίλους και συγγενεῖς του, επίσης τέκτονας διακεκριμένους.

Συμπληρωματικὴ ἔρευνα ἀσφαλῶς θὰ διευρύνῃ τὸν κύκλον τεκτόνων φίλων και συνεργατῶν του, μὲ φυσικὸν ἐπακολούθημα τὴν διαπίστωσιν ὅτι ἡ τεκτονικὴ του ιδιότης, συνέβαλε κατὰ πολὺ εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ ἔργου του.

Ὁ τεκτονισμὸς και ἡ ἀρχηγία τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας.

Εἶναι τὸ σημαντικώτερον γεγονός, ὅπερ ἔρχεται νὰ διαλευκανθῆ ἤδη πλήρως ἐκ τῆς ἀναγνωρίσεως τοῦ Καποδιστρίου ὡς τέκτονος κανονικοῦ.

Διατὶ πρὸς ἀνάθεσιν εἰς αὐτὸν τῆς ἀρχηγίας δὲν μετέβησαν τόσο και τόσο μεγαλέμποροι ἢ τιτλοῦχοι φιλικοὶ ἢ ἀκόμη ὁ Σκουφᾶς και ὁ Τσακάλωφ, ἀλλὰ ὁ ταπεινὸς ὑπαλληλίσκος Ἐμμ. Ξάνθος;

Ἡ ἐξήγησις διαφαίνεται ἤδη ἀπλουστάτη: Ὁ Ξάνθος τέκτων τότε κανονικὸς προσῆλθεν πρὸς τὸν τέκτονα ἀδελφόν του Ἰωάννην Καποδίστριαν και ὑπὸ τὴν σκέπην τῆς τεκτονικῆς ἀγάπης ἡ ὅποια τοὺς ἤνω-
νεν, ἐπρότεινεν εἰς αὐτὸν τὴν ἀρχηγίαν τῆς Φιλικῆς. Παρουσιάζεται εἰς αὐτὸν παρεμβολῆ τοῦ επίσης ἀδελφοῦ του τέκτονος Μάνου.

Ἡ ἐκ μέρους τοῦ Καποδιστρίου ὑποδοχὴ, ὅπως τὴν παρουσιάζει ὁ Ξάνθος, ὑπῆρξεν ἀπολύτως φιλικὴ και τελείως διάφορος ἐκείνης τοῦ Γαλάτη. Εἰς τὸν Ξάνθον ἐξήγησεν διατὶ δὲν ἠδύνατο νὰ ἀναλάβῃ τὴν Ἀρχηγίαν και δὲν τὸν ἐπέπληξεν ὅπως εἶχεν κάμῃ εἰς τὸν Γαλάτην.

Και τότε ὁ Ξάνθος ἀπετάθη εἰς τὸν επίσης ἀδελφόν του τέκτονα Ἀλέξανδρον Ὑψηλάντην. Ὁ τελευταῖος οὗτος ἐδέχθη τὴν Ἀρχηγίαν ἀφοῦ προηγουμένως συνωμίλησε ἰδιαιτέρως μετὰ τοῦ Καποδιστρίου.

Διαπιστοῦνται οὕτως ὅτι ὑπὸ τὴν σκέπην τοῦ τεκτονισμοῦ, διὰ τῆς μεταξὺ τῶν τριῶν τεκτόνων Ξάνθου, Καποδιστρίου και Ὑψηλάντου συνεννοήσεως, κατωρθώθη ἡ ἐπιστέγασις τῆς Ὁργανώσεως τῆς Φ.Ε., διὰ τῆς συμπληρώσεως τῆς ἀνάρχου ἕως τότε Ὑπερτάτης Ἀρχῆς ταύτης διὰ τοῦ μετέπειτα Ἀρχηγοῦ τῆς Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντου.

Ἱστορικῶς ὁμως ὀφείλομεν νὰ ἀναφέρωμεν και τὰ ἐξῆς¹.

1. Παν. Γ. Κρητικός, Ἑλληνικαὶ ληνικὴν Ἐπανάστασιν, «Τεκτ. Δελτίον», τεκτονικαὶ Στοαὶ πρὸ και κατὰ τὴν Ἑλ- 4 (1963), σ. 58-68 και 113-125.

Τὴν 8ην Ἰουνίου 1828 ὁ Καποδίστριας διὰ τῆς ὑπ' ἀριθ. 2953 Μυστικῆς Ἐγκυκλίου τοῦ πρὸς τὸ Πανελλήνιον ζητεῖ τὴν διάλυσιν τῶν Μυστικῶν ἑταιρειῶν, ἐν συνεχείᾳ δὲ τὴν 22αν Αὐγούστου 1813 καλεῖ οὗτος τοὺς ὑπαλλήλους νὰ δηλώσουν μεθ' ὅρκου ὅτι δὲν ἀνήκουν εἰς Μυστικὰς Ἐταιρείας ἐπὶ ποινῇ ἀπολύσεως.

Κατὰ τὴν πρώτην ἐγκύκλιον ὁ Καποδίστριας, κρίτοι τέκτων, περιλαμβάνει μεταξὺ τῶν Μυστικῶν Ἐταιρειῶν, σὶ ὅποια δὲν συμβιβάζονται μὲ τὰ κατὰ νόμους καθεστῶτα «καὶ τὴν ἀπὸ αἰῶνων γνωριζομένην ὑπὸ τοῦ ὀνόματος τῆς Ἀδελφοποιείας ἢ Ἀγάπης».

Ὁ Καθηγητὴς Γ. Μιχαηλίδης-Νουάρος¹ συσχετίζει τὴν τελευταίαν ταύτην μὲ τὸ ἔθιμον τῆς ἀδελφοποιείας (τῆς ψυχαδελφοσύνης), ἐνῶ ὁ Σκοπετέας φρονεῖ,—συνεφωνήσαμεν δὲ καὶ ἡμεῖς πρὸς τοῦτο—ὅτι ἡ ἐννοια τῆς ἐγκυκλίου διὰ τὴν Ἀδελφοποιεῖαν ἢ Ἀγάπην πρέπει νὰ εἶναι ὁ τεκτονισμός.

Ὁ Σκοπετέας² γράφει ἐν προκειμένῳ ὅτι εἶναι ἀναμφισβήτητον ὅτι «ιδρύθησαν καὶ ἐλειτούργησαν καὶ ἔδρασαν Μυστικὲς Ἐταιρεῖες στὴν Ἑλλάδα καὶ στὰ χρόνια τῆς Ἐπαναστάσεως. Πολλὲς ἀπὸ αὐτὲς εἶναι ἐκούσια ὄργανα τῆς πολιτικῆς ἐπιρροῆς ξένων Δυνάμεων, καὶ πλεὸν πολὺ τῶν Ἀγγλων, τῶν Ρώσων, τῶν Γάλλων.

*Κανεὶς δὲν ἔμεινε Γραικός· ὁ ἕνας εἶναι Γάλλος
Ἐκεῖνος εἶναι Μόσκοβος καὶ Ἄγγλος εἶν' ὁ ἄλλος.*

Δίκαια σατυρίζει ὁ Ἄλ. Σοῦτσος (1827).

Ὁ ἐρχομὸς τοῦ Καποδίστρια, ἀντὶ νὰ καθησυχάσῃ τὰ πνεύματα καὶ νὰ διασκεδάσῃ τὴς ξενικὲς ροπές, ἀντίθετα τὴς δυναμώνει. Θέλοντας νὰ κτυπήσῃ τὴς ἀντίθετες ἀπὸ τὴς δικῆς τοῦ πολιτικῆς ἐπιρροῆς τῶν συμπατριωτῶν τοῦ βάζει σὰν πρῶτο στόχου τοῦ, τοὺς φορεῖς τῶν ἰδεῶν τοῦς, τὴς Μυστικῆς Ἐταιρείας. Τὸ περίεργον εἶναι ὅτι καὶ ὁ ἴδιος τὸ ἀξίωμα τοῦ Κυβερνήτη τὸ χρεωστοῦσε σὲ παρέμβασι κάποιας μυστικῆς Ἐταιρείας, ἀν δώσωμε πίστι σὲ κάποιο παλιὸ ἀνέκδοτο χειρόγραφο, κάποιου ἀνωνύμου, ποὺ ὁμως φαίνεται ὅτι ἐγνώριζε τὰ πρόσωπα καὶ τὰ πράγματα τῶν χρόνων τῆς Ἐπαναστάσεως.

.....
Ὁ Ἰ. Καποδίστριας, προτοῦ περάσῃ στὴν ὑπηρεσία τῆς Ρωσικῆς πολιτικῆς καὶ διπλωματίας καὶ γίνῃ πιστὸς θιασώτης τῆς, ἦταν ἄνθρωπος

1. Γ. Μιχαηλίδου - Νουάρου. *Περὶ τῆς Ἀδελφοποιείας ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἑλλάδι καὶ ἐν τῷ Βυζαντίῳ.* (Ἀνάτυπον ἐκ τοῦ τόμου τῆς 600ετηρίδος Ἀρμε-
νοπούλου) Θεσσαλονίκη 1951, σ. 292.
2. «Πελοποννησιακὴ Πρωτοχρονιά». 1958, σ. 278.

φιλελεύθερος και δημοκρατικῶν ἀρχῶν. Ἔτσι τὸν δείχνουν τοῦλάχιστον οἱ πρῶτες πολιτικὲς ἐκδηλώσεις του καὶ ἡ συμμετοχή του στὸ ἀπελευθερωτικὸ κίνημα τῆς Ἑπτανήσου. Αὐτὸς ὁ Μέττερνιχ τὸν θεωροῦσε ἐπαναστάτη, ποὺ καθοδηγοῦσε τὰ συνωμοτικὰ σχέδια καὶ τὶς ἐνέργειες τῶν Ἑλλήνων συμπατριωτῶν του.

Ἰδιαίτερα μισοῦσε τὶς Μυστικὲς Ἐταιρεῖες, ποὺ ἐμπνέονταν ἀπὸ τὸν φιλελευθερισμὸ καὶ τὸν δημοκρατισμὸ, ἀλλ' ἀκόμα καὶ τὴν Φιλικὴ Ἐταιρεία, ποὺ δὲν ἤθελε νὰ πραγματοποιήσῃ τὸν ἀπελευθερωτικὸ σκοπὸ της, μόνο καὶ μόνο γιατί θὰ ἦταν ἔργο τῶν ἐπαναστατῶν-δημοκρατικῶν. Ἀκολουθοῦσε σ' αὐτὸ πιστὰ τὴν πολιτικὴ τοῦ Τσάρου, ποὺ στὴ διακοίνωσί του (22 Δεκ. 1828 /3 Ἰαν. 1829) πρὸς τὴν Συνδιάσκεψι τοῦ Λονδίνου μεταξὺ ἄλλων, διὰ στόματος Νέσσελρωδ, ἔλεγε :

Ἄπο αὐτοκράτωρ θεωρεῖ ἑαυτὸν ἀπολύτως ὑποχρεωμένον νὰ μὴ δώσῃ τῇ Ἑλλάδι κυβέρνησιν λίαν ἀσθενῆ, μὴ δυναμένη νὰ καταστρέψῃ τὰς ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ μυστικὰς ἐταιρείας καὶ τὰς αὐτόθι ὑπαρχούσας παντὸς βαθμοῦ ἑδρας τῆς ἐπαναστάσεως».

Ὁ Καποδίστριας μόλις ἐγκαταστάθηκε ὡς Κυβερνήτης στὴν Ἑλλάδα, πρέπει νὰ ἐδοκίμασε ζωηρὲς συγκινήσεις καὶ ἀσυμβίβαστες ἀντιθέσεις. Τόσον περισσότερο, ποὺ μὲ τὸ ψήφισμα τῆς 5-4-1827 τῆς Τροικῆνος ἐρχόταν ὡς συναγματικὸς Κυβερνήτης.

«Κάμποσον καιρὸ μᾶς ἐκυβερνοῦσε» γράφει ὁ Ἰ. Βελέτζας, ἕνας τίμιος ἀγωνιστὴς τοῦ Εἰκοσιένα, «ἀγγελικὰ, ὕστερα βγήκε ἀπὸ τὸν ὀρθὸ δρόμο καὶ δούλευε ξένον σκοπὸν καὶ ὀλέθριον διὰ τὴν πατρίδα».

Δὲν ἐδίστασε γιὰ πολὺ καιρὸ νὰ πάρῃ τὸ δρόμο του. Πρῶτο ἐμπόδιο στὴ φορὰ του λογάριάζε καὶ μὲ τὸ δίκαιον του, τὴν ὑπαρξὶ καὶ τὴν λειτουργία τῶν Μυστικῶν Ἐταιρειῶν, ποὺ ἐμπνέονταν ἀπὸ τὸ Εὐρωπαϊκὸ πνεῦμα τοῦ φιλελευθερισμοῦ. Παλιὸς ἐταιριστὴς ὁ ἴδιος ἐγνώριζε πάρα πολὺ καλὰ τὴ δύναμι καὶ τοὺς σκοποὺς τους. Ἔπρεπε νὰ δοθῇ ὁ πρῶτος γύρος. Δὲν τοῦ χρειάζονταν σ' αὐτὸ οὔτε τὰ προσχήματα. Στις 8 τοῦ Ἰουνίου 1828, λίγους μῆνες δηλαδὴ ἀπὸ τὴν ἀφίξί του καὶ ὅταν ὄλοι, Ἄρχοντες καὶ Λαὸς τὸν ἐπίστευαν γιὰ Μεσσία τοῦ Γένους, ἐξαπολύει τὴν βόμβα τῆς μυστικῆς, ὑπ' ἀριθ. 2953, Ἐγκυκλίου του, μὲ τὴν ὁποίαν ἀφορίζε, καταδικάζε καὶ ἐκλείνε ὅλες ἀνεξαιρέτως τὶς Ἐταιρεῖες, μυστικὲς καὶ ὄχι, ποὺ ἰδρῦθηκαν καὶ λειτουργοῦσαν ἀπὸ τὰ πικρὰ χρόνια του τῆς δουλείας τοῦ Ἀγῶνος. Δὲν ἐξαιρεῖται ἀπὸ αὐτὲς οὔτε ἡ Φιλανθρωπικὴ Ἐταιρεία, ποὺ τόση δρᾶσι στὸν κοινωνικὸ καὶ τὸν πνευματικὸ τομέα ἀνέπτυξε, ὅπως θὰ ἰδοῦμε, ἀπὸ τὸ 1824, χρόνον τῆς ἰδρύσεώς της.

Ἡ ἐγκύκλιος αὐτὴ εἶναι ἓνα «ἐν ψυχρῶ» διατυπωμένον ἔγγραφο, ποὺ φέρνει σὲ δύσκολη θέσι ὅσους θέλουν νὰ ἀποδώσουν τὶς πολιτικὲς παραβιάσεις τοῦ πρώτου Κυβερνήτη τῆς Ἑλλάδος, στίς ἄθλιες καὶ δύσκολες συνθῆκες τῆς Ἑλληνικῆς πραγματικότητος».

Τὰ κατὰ τὰ ἀνωτέρω ὑπὸ τοῦ Σκοπετέα ἐξαγόμενα συμπεράσματα, ἐπὶ τῆς ἐν προκειμένῳ ἐννοίας τῆς φράσεως τῆς Ἐγκυκλίου τῆς καταργούσης τὰς Μυστικὰς Ἐταιρείας καὶ αὐτὴν ἀκόμη τὴν ἀπὸ αἰῶνων λειτουργοῦσαν τῆς Ἀδελφοποιείας ἢ Ἀγάπης δὲν δύνανται νὰ θεωρηθοῦν ὡς ὀριστικὰ καὶ ἀσφαλῆ.

Συμπληρωματικὴ εἰδικὴ ἐν προκειμένῳ ἔρευνα, ἴσως μᾶς παράσχει στοιχεῖα, ἵνα διαλευκάνωμεν τὸ ἐάν, γράφων ὁ Καποδίστριας περὶ τῆς ὡς ἄνω ἑταιρείας ἐννοεῖ τὸν τεκτονισμὸν ἢ ὡς φρονεῖ ὁ Καθηγητῆς Μηχαηλίδης - Νουάρος τὴν γνωστὴν Ἀδελφοποιεῖν.

Παν. Γ. Κρητικὸς